

Subjektiva skördebedömningar under nästan 200 år

Årsväxtrapporteringen 1799–1990

av Lars Hedqvist

Varför skördestatistik?

Insamling av uppgifter om jordbruket har i Sverige traditioner sedan 1500-talet. I äldre tider var uppgifterna huvudsakligen avsedda för skatteändamål och någon sammanställning i statistiskt syfte skedde inte. Det under 1700-talet ökade intresset för näringslivets utveckling (se kapitlet *Präster och landshövdingar rapporterar*) aktualiserade dock behovet av jordbruksstatistiska uppgifter. På initiativ av ständerna anbefallde Kungl. Maj:t år 1735 landshövdingarna att till varje riksdag, dvs. vart tredje år, avge berättelser om "landskulturen", bl.a. i form av statistiska sammanställningar.

Vid sidan av landshövdingeberättelserna och andra försök att på officiell väg erhålla kvantitativa uppgifter om jordbruket hade redan på 1500-talet tillämpats ett självständigt system med jordbruksrapporter. Denna ansats användes mera regelbundet under 1700-talet samt systematiskt varje år sedan 1799 fram t.o.m. 1990. Till en början lämnades dessa rapporter – årsväxtberättelser – av kungens befallningshavande till Magasinsdirektionen och senare till Statskontoret (Statistiska kommittén 1908). Fr.o.m. 1874 åvilade ansvaret för årsväxtberättelserna i huvudsak Statistiska centralbyrån. Berättelserna innehöll dels allmänna omdömen om skördeutsikterna, dels skördens beskaffenhet i kvantitativa termer.

Årsväxtrapporteringen hade som syfte att snabbt ge underlag för bedömningar av skördeutsikter och skördar. Skördeprognoser kunde tas fram redan på sensommaren. Sådana prognoser hade och har fortfarande stor betydelse för såväl myndigheter som organisationer och föreningar på jordbrukets område, t.ex. för import- och exportplanering. Under jordbruksprisförhandlingarnas dagar fram till 1990 var skördeprognoser också ett av förhandlingsunderlagen. En i varje fall i äldre tider viktig uppgift för årsväxtrapporteringen var att uppmärksamma behovet av stödåtgärder i olika landsdelar, t.ex. hjälp med utsäde i händelse av missväxt eller låga skördar (Brolin 1954).

Skördeutsikterna och även vissa andra uppgifter har rapporterats i poäng enligt olika bedömningsskalor. Uppgifterna om skördar lämnades under större delen av den nästan 200 år långa perioden enbart i form av korntal.

I och med nedläggningen av årsväxtrapporteringen fr.o.m. 1991 gick den äldsta av jordbruksstatistikens olika undersökningar i graven; en statistikgren som – trots växlingar i innehåll och omfattning – uppvisat en i stort sett obruten kontinuitet under närmare 200 år.

I det följande lämnas först en kronologisk och tämligen översiktlig beskrivning av årsväxtrapporteringen under de gångna 200 åren. Därefter belyses mer systematiskt de delar av verksamheten som med dagens synsätt brukar lyftas fram vid beskrivningen av ett statistiskt system.

I framställningen fortsättningsvis avses med benämningen årsväxtrapportering såväl rapporteringen av årsväxtens utveckling under odlingssäsongen som den därtill knutna rapporteringen av skördarna vid odlingssäsongens slut.

Översikt av utvecklingen sedan 1799

Några märkesår i utvecklingen

Man förväntar sig att under en period av 200 år undergår ett rapporteringssystem en lång rad ändringar och modifieringar i uppläggning och organisation. Ändringarna är i perspektiv av den långa perioden förhållandevis få men några årtal som markerar skifte i utvecklingen kan noteras. Det första året är 1799, statistikens egentliga födelseår, då landshövdingarna ges direktiv till en systematisk insamling av statistikuppgifter om skörd och skördeutsikter. Viktigare märkesår vad gäller årsväxtrapporteringen kan sägas vara:

- 1799: Landshövdingarna åläggs att från länsmännen vid tre tillfällen varje år inhämta årsväxtberättelser och insända dessa till Magasinsdirektionen (från 1826 Statskontoret).
- 1865: Kungl. Maj:t utfärdar cirkulär om jordbruksstatistikens framtida ordnande. Hushållningssällskapen åläggs att årligen insamla och för sina respektive områden sammanställa uppgifter om jordbruket, bl.a. om utsädesmängd och skörd.
- 1874: Statistiska centralbyrån åläggs att på basis av uppgifter om korntal och hushållningssällskapens uppgifter om utsädesmängd genomföra kvantitativa skördeberäkningar. Länsmännens rapportering av årsväxtens utveckling under sommaren upphör och den enda kvarvarande rapporten – oktoberrapporten – lämnas fortsättningsvis till centralbyrån i stället för Statskontoret.
- 1902: Rapporteringen av årsväxtens utveckling under sommaren återkommer – i hushållningssällskapens regi – och Lantbruksstyrelsen upprättar sammandrag.
- 1913: Länsmännens befattning med årsväxtrapporteringen upphör. All rapportering – inklusive tidigare rapportering till Lantbruksstyrelsen – görs fortsättningsvis av

hushållningssällskapen till centralbyrån, som svarar för bearbetning och publicering. Skörden anges för flertalet grödor i kilo per hektar i stället för korntal.
1963: Rapporteringen i januari om definitiv skörd upphör.
1991: Årsväxtrapporteringen upphör.

Landshövdingarna rapporterar skördeutsikter och skördar

Landshövdingarnas åliggande 1799 innebar att vid tre tidpunkter varje år till Magasinsdirektionen avge årsväxtberättelser. Berättelserna i juli och augusti avsåg allmänna omdömen om skördeutsikterna medan i oktober-rapporten redovisades skördens beskaffenhet i kvantitativa termer, dvs. uppgifter om korntal för varje sädeslag. Dessutom lämnades ett för skörden som helhet gällande omdöme formulerat efter en sjugradig skala (se avsnittet *Variabler* nedan). Magasinsdirektionen sammanställde dessa uppgifter i en riksrapport som insändes till Kungl. Maj:t. Landshövdingeberättelserna, för vilka nya bestämmelser infördes 1821, utgjorde jämte årsväxtrapporterna, den huvudsakliga jordbruksstatistiken fram till 1865 (Statistiska kommittén 1908).

Korntal och utsädesmängd

Kvantitativa mått på skörden gavs av korntalet och utsädesmängden. Korntalet är det antal korn som varje korn utsäde ger i skörd. Utsädesmängden multiplicerad med korntalet ger följaktligen den skördade volymen. I äldre tider var alltså utsädesmängd och korntal viktiga primäruppgifter till statistiken.

Korntalet kunde variera stort i tiden varför det var förhållandevis viktigt med uppgifter varje år. För utsädet, som undergår mer långsamma förändringar, kunde det vara tillräckligt med senast tillgängliga uppgifter eller med genomsnitt för längre perioder.

Den enskilde bonden – i varje fall på större gårdar – hade som regel ingen svårighet att uppgä korntalet. Han visste hur många skäppor och spann utsäde han normalt använde vid sådden och han visste hur många han fyllt efter skörd. Korntalet kunde därför anges med ganska stor säkerhet.

Statistiska centralbyrån inrättas och sommarrapporterna försvinner

När Statistiska centralbyrån inrättades år 1858 kom till dess verksamhet även att höra jordbruksstatistiken. Det dröjde dock ända till 1874 innan kommitténs förslag fick direkta effekter på årsväxtstatistiken. Då föreskrevs genom kungl. brev att sommarrapporterna skulle upphöra och att länsmännens oktoberrapporter skulle avges enligt ett nytt formulär och av

landshövdingarna insändas till Statistiska centralbyrån i stället för Statskontoret. Sistränmda rapporter skulle innehålla uppgifter om korntal för alla sädesslag och potatis samt allmänna omdömen för rotfrukter, hö och halm. Med ledning av dessa rapporter samt hushållningssällskapens uppgifter om använt utsäde skulle centralbyrån verkställa kvantitativa beräkningar av skörden, länsvis och för hela riket.

Antalet uppgifter ökar igen

Efter omläggningen 1874 saknades uppgifter om årsväxtens utveckling under sommaren, vilket kom att uppfattas som en stor brist. Genom ett kungl. cirkulär år 1902 återupprättades en dylik statistik. Hushållningssällskapen (en närmare beskrivning av dessa ges i kapitlet *Präster och landshövdingar rapporterar*) erhöi därvid i uppdrag att insamla uppgifter om skördeutsikterna för var och en av månaderna maj–september. Skördeutsikterna skulle betecknas med siffervärden enligt en femgradig skala. Uppgifterna skulle insändas till Lantbruksstyrelsen, som utarbetade sammandrag därav.

Statistiken omorganiserar 1912

På grundval av förslag från 1905 års statistiska kommitté utfärdade Kungl. Maj:t år 1912 ett nytt reglemente för jordbruksstatistiken, som även innehöll nya bestämmelser för årsväxtrapporteringen. Sålunda föreskrevs att hushållningssällskapens häradsombud till centralbyrån skulle insända årsväxtrapporter för månaderna maj–september samt före mitten av november meddela preliminära uppgifter om årets skörd. De förstnämnda rapporterna motsvarade de sedan 1902 till Lantbruksstyrelsen avgivna uppgifterna och de senare länsmännens rapporter i oktober om korntal och vikt. Vidare ålades hushållningssällskapens sockenombud att före februari månads utgång lämna definitiva viktsuppgifter om skörden per hektar samt om beskaffenhet m.m. De kvantitativa skördeuppgifterna skulle sålunda avse avkastningen per hektar, ej korntal såsom tidigare.

1930 års omläggning

Enligt ett kungl. reglemente år 1930 angående jordbruksstatistiken skulle vid sidan av de allmänna jordbruksräkningarna (se kapitlet *Strukturömvandlingen speglas av statistiken*) varje år anordnas s.k. representativa jordbruksräkningar (jordbruksinventeringar). I samband härmed anbefalldes vissa ändringar av de sedan 1912 gällande bestämmelserna för årsväxt- och skörderapporterna. Sålunda föreskrevs att årsväxtrapporter skulle lämnas fyra gånger per år och att preliminära uppgifter angående årets skörd skulle lämnas i november och definitiva i januari.

Andra världskriget föranleder nya ändringar

Krigsutbrottet 1939 föranledde vissa omläggningar av jordbruksstatistiken. För att tillgodose det stora behovet av statistiska uppgifter för kristidsregleringarna inrättades inom livsmedelskommissionen en särskild statistisk byrå, vilken i huvudsak kom att utarbeta jordbruksstatistik. Bearbetningen av årsväxtrapporterna handhades liksom tidigare av centralbyrån. Ändringar beträffande dessa rapporter vidtogs dock 1941 och bl.a. föreskrevs att vissa av årsväxtrapporterna från hushållningssällskapens häradsavdelningar skulle överföras till sockenavdelningarna. Överföringen av uppdraget till sockenavdelningarna motiverades av kristidens ökade krav på noggrannhet i uppgifterna. Även en del andra ändringar vidtogs. Sålunda utgick den preliminära skörde rapporten i november. Uppgifterna togs i stället in i augusti- och oktoberrapporterna. Den sistnämnda ändringen fick till följd att uppgifter om hektarskördar av halm samt om skördens beskaffenhet inte kunde redovisas förrän i den definitiva skörde rapporten i mitten av januari påföljande år.

Efterkrigstidens tidiga år

År 1953 företogs ytterligare omläggningar av årsväxt- och skörde rapporterna. Bl.a. föreskrevs att majrapporten främst skulle avse övervintringen samt att augustirapporten skulle slopas.

Årsväxtrapporterna kompletterar de objektiva skörde uppskattningarna

Skörde uppskattningar med objektiv metod från 1961 (se kapitlet *Skördestatistik med objektiva metoder*) ändrade på väsentliga punkter förutsättningarna för årsväxtrapporteringen. Behovet av subjektiva uppskattningar av skörden bortföll till stor del. Man befarade också att subjektiva bedömningar om skörden skulle påverkas av resultaten från de objektiva skörde uppskattningarna varigenom kontinuiteten i rapporteringen skulle brytas. Centralbyråns mening var därför att de subjektiva uppskattningarna av hektarskördarna borde upphöra. Så skedde också från 1963. Däremot ansågs att rapporterna om årsväxtens utveckling under sommaren borde behållas, främst för prognosändamål.

Årsväxtrapporteringen trappas ned och upphör helt

Fram till 1986 avgavs årsväxtrapporter vid tre tillfällen per år nämligen mitten av maj, månadsskiftet juli/augusti (t.o.m. 1968 mitten av juli) samt mitten av oktober. Oktoberrapporten, som förutom allmänna omdömen om skörden även innehöll uppgifter om tidpunkt för höstsådden, utgick helt från 1987. Främst sammanhängde detta med att den viktigaste användaren av oktoberrapporten – det obligatoriska skördeskadeskyddet – lades ned.

Skördeskadeskyddet hade använt sifferomdömena rörande skördeutfallet för sina beräkningar av normskörden.

Fram till och med 1990 lämnades alltså enbart två årsväxtrapporter och 1991 upphörde rapporteringen helt. En viktig anledning till nedläggningen var, förutom minskat behov av statistik i samband med jordbrukets avreglering, den snabbstatistik över skördar som börjat publicerats från de objektiva skördeuppskattningarna. Lantbruksnämndernas uppgående i länsstyrelserna fr.o.m. juli 1991, som bl.a. innebar att nämndernas fältorganisation med totalt närmare 900 s.k. ortsombud upplöstes i vissa län, bidrog också till beslutet om nedläggning (se avsnittet *Rapportörer och rapportvägar*).

Verksamhetens olika delar

Tidsplaner och rapporteringstillfällen

I tablån på omstående sida visas översiktligt tidsplaner och rapporteringstillfällen i årsväxtrapporteringen sedan 1799. I tablån har inte beaktats vilken tidpunkt i månaden rapporterna skulle avse, ej heller vilka uppgifter rapporteringen skulle omfatta. Rapporter som skulle lämnas för månads-skiften har hänförts till den tidigare månaden.

Rapporteringen fortgick i stort sett oförändrad fram till början av 1870-talet. Inga rapporter om skördens utveckling under sommaren lämnades därefter under perioden 1874–1901. År 1902 återkom sommarrapporterna samtidigt med att antalet sådana rapporter utökades till fem jämfört med två under 1800-talets tidigare del. År 1913 skedde en ytterligare utökning till totalt sju rapporter där den sista skulle avse definitiva uppgifter om skörd per hektar. Innan årsväxtrapporteringen helt upphörde fr.o.m. 1991 hade antalet rapporter reducerats till två per år.

Månader sedan 1799 för vilka årsväxtrapporter skulle lämnas:

	Maj	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec	Jan	Febr
1799-			x	x		x				
1874-						x				
1902-	x	x	x	x	x	x				
1913-	x	x	x	x	x		x			x
1930-	x		x	x		x	x		x	
1941-	x		x	x		x			x	
1953-	x		x			x			x	
1963-	x		x			x				
1987-	x		x							
1991-										

Rapportörer och rapportvägar

Enligt åläggandet till landshövdingarna 1799 skulle årsväxtuppgifterna inhämtas av länsmännen och via landshövdingarna insändas till Magasinsdirektionen (och efter dennas upphörande 1826 till Statskontoret). Efter sammanställning av uppgifterna gick de vidare till Kungl. Maj:t. Denna ordning för rapporteringen gällde i stort sett ända fram till 1874.

1865 års cirkulär om jordbruksstatistiken föreskrev omfattande ändringar i statistikens organisation men dessa fick inga omedelbara effekter på rapportvägarna för årsväxtrapporteringen utan länsmännens rapportering av skördeutsikter och korntal fortsatte såsom tidigare. Först 1874 meddelades i kungl. brev nya föreskrifter för årsväxtrapporteringen. Dessa innebar att juli- och augustirapporterna skulle upphöra och att årsväxtrapporterna för oktober enligt ett nytt formulär skulle insändas till Statistiska centralbyrån i stället för Statskontoret.

Genom kungl. cirkulär år 1902 återkom rapporteringen om årsväxtens utveckling under sommaren. Uppgifterna skulle insamlas för hushållningssällskapsdistrikt och insändas till Lantbruksstyrelsen som upprättade sammandrag och publicerade resultaten. Distriktsindelningen, som hushållningssällskapen enligt cirkuläret hade att ombesörja, sammanföll inte nödvändigtvis med den administrativa indelningen i häradar och socknar utan utgick från områden med likartade förutsättningar för jordbruk.

I 1912 års reglemente för jordbruksstatistiken föreskrevs att hushållningssällskapen via sina häradsombud till centralbyrån skulle insända årsväxtrapporter för månaderna maj–september. Dessutom skulle en preliminär rapport angående årets skörd insändas i november. En motsvarande definitiv rapport skulle via hushållningssällskapens sockenombud lämnas före utgången av februari. 1912 års reglemente innebar att länsmännens befattning med statistiken helt upphörde.

Från år 1941 insamlades uppgifterna i sin helhet av hushållningssällskapens sockenavdelningar i stället för häradsavdelningar. Sockenavdelningarna ersattes 1949 av hushållningsgillan (sockengillan), där varje gille i regel omfattade minst en socken. Från detta år var hushållningsgillena det enda slaget av underavdelningar inom hushållningssällskapen. Rapporteringen via sockengillan bibehölls sedan fram till 1967 då gillesombuden ersattes av lantbruksnämndernas ortsombud. Denna ändring sammanhängde med att hushållningssällskapens statsunderstödda rådgivnings- och serviceverksamhet då överfördes till lantbruksnämnderna.

Variabler

Variabelinnehållet i årsväxtrapporteringen har varierat stort genom åren. Det skulle föra för långt att här söka redovisa rapporteringens innehåll under olika tidsskeden i detalj. Här skall därför endast återges huvudinnehållet i rapporteringen under olika epoker medan en tämligen utförlig beskrivning lämnas av rapporteringens innehåll i slutet av 200-årsperioden. De variabler som skapades i samband med den slutliga bearbetningen av rapporterna behandlas nedan i avsnittet *Bearbetning och totalskördeberäkningar*.

Enligt de föreskrifter som meddelades 1799 skulle årsväxtberättelser avges tre gånger om året, den första när säden utblommat, den andra när den blivit fullmatad och den tredje då den blivit inbärgad och till "avkastning försökt", dvs. efter provtröskning. Detaljerade bestämmelser om årsväxtrapporteringen utfärdades dock först 1819. Då föreskrevs att rapporterna skulle innehålla utförliga redogörelser för väderleken och dess inverkan på växtligheten. Det underströks att olika växtslag skulle hållas "strängt isär" (Utterström 1957). I den tredje berättelsen skulle hela skörderesultatet och de viktigaste omständigheterna som lett fram till detta hopsummeras. Där skulle också ingå ett allmänt omdöme om grödans beskaffenhet samt korntal.

Uppgifter skulle lämnas för vete, höstråg, vårråg, korn, blandkorn och havre. Under rubriceringen trindsäd skulle redovisas ärter, vicker och bönor. Även potatis, kålrötter och rovor omfattades av rapporteringen, liksom omdömesuppgifter om höskörden

Den sjugradiga skala som rekommenderades för omdömesuppgifterna hade följande utformning: Ymnig, God, Medelmåttig, 1/4 eller 1/3 under medelmåttan, Nära missväxt, Alldeles missväxt.

Variabelinnehållet i årsväxtrapporteringen var i huvudsak oförändrat fram till omorganisationen 1874. De bestämmelser som då utfärdades innebar vissa utvidgningar vad gäller antalet uppgifter som skulle lämnas samtidigt som rapporteringen enbart skulle göras för oktober. Korntal skulle redovisas för höstvetete, vårvete, höstråg, vårråg, korn, havre, blandsäd, ärter, bönor, vicker, bovete, raps samt potatis. Härutöver skulle för varje sä-

desslag tillfogas allmänna anmärkningar, särskilt beträffande skördens vikt (Statistiska kommittén 1908).

För övriga rotfrukter, lin och hampa, höskörden samt halmavkastningen skulle endast omdömen lämnas, med möjlighet att tillägga allmänna anmärkningar.

Omdömen skulle också redovisas för skörden i dess helhet enligt en förbättrad och nu tiogradig skala (där poängen skulle motsvara korntalet): Ymnig (10), Riklig (9), God (8), Nära god (7,5), Över medelmåttig (7), Fullt medelmåttig (6,5), Medelmåttig (6), Nära medelmåttig (5,5), Under medelmåttig (5), Betydligt under medelmåttig (4,5), Knapp eller ringa (4), Nästan missväxt (3), Missväxt (2). Det fanns även möjlighet att ange omdömena med mellanliggande tal.

Omdömesuppgifter

Omdömesuppgifter om skördeutfallet kunde inte användas direkt för att skatta skördevolymen, även om målsättningen var att den åsatta poängen skulle knyta an till korntalet. En medelgod skörd kunde i olika landsändar motsvaras av olika korntal. En bra skörd i norra Sverige kunde vara en dålig skörd i södra delarna av landet. Omdömesuppgifter var heller inget bra mått när man ville studera skördeutvecklingen över en längre period. Genom förbättrat utsäde m.m. skedde en successiv ökning av skördarna och en medelskörd ett år torde som regel ha varit mindre än en medelskörd något tiotal år tidigare. Korntalet å andra sidan kunde endast användas för kvantitativa skördeberäkningar om det kombinerades med utsädesmängden.

Trots betänkligheterna att utnyttja omdömesuppgifterna för att skatta förändringen i skördevolym användes de tidvis i detta syfte. Om man kände skördevolymen vid en viss tidpunkt eller tidsperiod användes förändringen i omdömesuppgiften fram till en senare tidpunkt för att skatta skördevolymen vid denna tidpunkt.

Hushållningssällskapens redovisning av utsädet skedde i första hand i tunnor eller kubikfot. Hushållningssällskapen lämnade också uppgifter för spånadsämne av lin och hampa, grönfoder samt hö, men bara i form av omdömen.

Frånvaron av sommarrapporter under slutet av 1800-talet hade som nämnts uppfattats som en stor brist, varför dessa genom kungl. cirkulär återinfördes år 1902. Hushållningssällskapen skulle för var och en av månaderna maj–september redovisa skördeutsikten enligt en ny skala: Mycket god (5), god (4), medelmåttig (3), ringa (2), mycket ringa (1).

Utsikterna skulle dock anges för färre grödor än de som omfattats av länsmännens rapportering. Redovisning skulle göras för höstvetete, höstråg, korn, havre, blandsäd, baljväxter, potatis, sockerbetor och hö från vallar. Uppgifterna skulle obearbetade insändas till Lantbruksstyrelsen.

Gamla mått i statistiken

I äldre tider var kvantiteter som regel räknade i tunnor. Kvantiteten mättes således i volymer och inte som i dag i vikt. Den svenska tunnans volym hade fastställts redan år 1655. Tunnan indelades i 2 spann, 8 (eller på sina håll 4) fjärdingar, 32 kappar och 56 kannor. Den geometriska volymen med nutida mått var 146,6 liter. Hur mycket spannmål det gick i tunnan bestämdes emellertid inte enbart av den geometriska volymen utan även av mättningsförfarandet. Struket eller löst mått innebar att man fyllde tunnan till kanten och strök av rågan med en käpp. Det var ett mått utan packning eller skakning. Rågat mått (fast mått) innebar att man öste på ytterligare så mycket som kunde ligga kvar. Efter många diskussioner fastställdes under 1600-talet rågan till två kappar, vilket betydde att tunnan totalt innehöll 156 liter (Hannerberg 1971). Man kan dock anta att osäkerheten fortfarande var stor om hur tunnmättet skulle hanteras och under 1700-talet bestämdes en fastare norm för rågan nämligen till fyra strukna kappar (Carlsson 1989). Något alldeles entydigt mått på volym var alltså inte tunnan och klagomålen över orätt mått fortsatte att vara många. För bonden betydde det mycket om arrendeavgifter och skatteleveranser skulle avse rågat eller struket mått, om mätningen skulle ske av lös eller packad vara etc.

I statistiken från senare hälften av 1800-talet lämnades volymredovisning i tunnor och kannor men också i kubikfot (1 tunna i fast mått = 6,3 kubikfot). För de redovisningar som lämnades i vikt var enheten centner som motsvarande 100 skålpund. I dagens mått är ett skålpund ca 425 gram.

Enligt bestämmelserna 1912 skulle preliminära uppgifter om årets skörd lämnas före mitten av november och definitiva uppgifter senast före februari månads utgång. Dessutom skulle i augustirapporten redovisas kvantitativa skördeuppgifter för höstsäd och hö. Redovisning skulle ske i vikt per hektar, ej i korntal såsom tidigare.

I första hand som exempel på årsväxtrapporteringens innehåll redovisas nedan vilket slag av uppgifter som skulle lämnas fr.o.m. 1953:

Maj-rapporten

Omdöme om övervintringen och omfattning av och orsaker till eventuell utvintring. Fr.o.m. 1963 tidpunkt för vårsådd och orsaker till eventuellt

senare vårsådd än normalt. Utsikter för vårsådda grödor samt t.o.m. 1962 vallarnas beskaffenhet.

Juli-(juli/augusti-)rapporten

Omdöme om skördeutsikterna, väderlekens inflytande på och orsaker till eventuellt sämre växtlighet än normalt sedan föregående rapporteringstillfälle. Tidpunkt för höbärgningen under åren 1963–1967 samt höets kvalitet fr.o.m. 1963.

Oktoberrapporten (t.o.m. 1986)

Omdöme om skördeutfallet, väderlekens inflytande på och orsaker till eventuellt sämre växtlighet än normalt sedan föregående rapporteringstillfälle samt tidpunkt för höstsådden. T.o.m. 1962 beräknad skörd i kg per hektar. Under åren 1963–1967 tidpunkt för bärgningen och orsaker till eventuellt senare höstsådd än normalt. Fr.o.m. 1963 uppgifter om skördens kvalitet.

Januarirapporten (t.o.m. 1962)

Skörd i kg/hektar för olika grödor samt skördens beskaffenhet. Betets avkastning samt uppgifter om väderlek, nyodlad mark m.m.

Omdömena i juli och oktober om skördeutsikterna respektive skördeutfallet redovisade enligt en femgradig skala som mycket nära anknöt till den skala som fastställdes 1902: Mycket god skörd (5), God skörd (4), Medelmåttig skörd, medelskörd (3), Betydlig under medelmåttig skörd (2), Nära missväxt (1), Fullständig missväxt (0).

Omdömena i maj om övervintringen uttrycktes också med en värdeskala: Mycket god övervintring (4), God (normal) övervintring (3), Övervintring sämre än normalt (2), Fullständig eller nästan fullständig utvintning (1).

Bearbetning och totalskördeberäkningar

Relativt litet finns dokumenterat om hur den centrala bearbetningen av inkomna årsväxt- och skörderapporter tillgick under den tidigare delen av 1800-talet. Magasinsdirektionen upprättade länsvisa beskrivningar av skördeutfallet för olika grödor samt redovisningar i form av korntal. För att kunna lämna redovisningar som var representativa för hela länet krävdes i princip uppgifter om den besådda arealen. I vilken utsträckning sådana uppgifter fanns tillgängliga och utnyttjades är dock osäkert. I de rapporter som Magasinsdirektionen upprättade under den tidigare delen av 1800-talet tycks ingen statistik ha lämnats för riket.

De totalskördeberäkningar som gjordes av centralbyrån från 1874 krävde två grundläggande komponenter, nämligen för varje gröda uppgift om korntal och utsäde. Uppgifterna om korntal insändes till centralbyrån av länsmännen. Utsädesuppgifterna, som av hushållningssällskapen gjorts tillgängliga vid centralbyrån, kunde av tidsskäl inte avse det aktuella skördeåret. Som regel var de upp till två år gamla. Eftersom en fortgående förändring av odlingens omfattning erfarenhetsmässigt skedde kunde de äldre utsädestalen inte utan vidare användas i skördeberäkningarna för det aktuella året. För att beakta denna förändring justerades talen med den genomsnittliga ökningen per år av utsädestalen sedan några år bakåt i tiden.

För att förenkla och påskynda skördeberäkningarna bestämdes för varje gröda korntalet för länet som helhet – beräknat som ett vägt genomsnitt där utsädet var vikter – innan det applicerades på utsädesbeloppet. En alternativ möjlighet hade varit att göra multiplikationen korntal x utsäde för varje länsmandistrikt för sig och sedan summera upp resultatet till län. Ett sådant förfarande skulle dock ha betytt ett mycket "tidsödande räknearbete" och dessutom ge vilseledande resultat för distrikt som inte sammanföll med de områden för vilka hushållningssällskapen lämnat redovisning (Statistiska centralbyrån 1874).

Trots att hushållningssällskapen påbörjade sin rapportering av utsädestal redan 1865 dröjde det ända till 1874 innan centralbyrån publicerade statistiken över skördevolymer beräknade via korntal och utsädesuppgifter. Detta berodde på att det länge var osäkert huruvida skördevolymer beräknade på detta sätt verkligen speglade de faktiska förhållandena. Det hade nämligen konstaterats att resultaten undantagslöst översteg de skördar som rapporterats av hushållningssällskapen till landshövdingarna. Den dåvarande sekreteraren vid centralbyrån, Elis Sidenbladh, lyckades dock – med hjälp av uppgifter om utrikeshandel och beräkningar rörande den inhemska förbrukningen – visa att den nya metoden för skördeberäkning gav resultat som bättre överensstämde med den verkliga skörden än hushållningssällskapens volymstatistik (Sidenbladh 1874).

Utsädestalen uppgavs av hushållningssällskapen antingen i tunnor eller kubikfot. Vid centralbyrån beräknades sedan skörden i kubikfot. Rikssiffrorna för skörden publicerades emellertid också i tunnor.

Centralbyrån lämnade också vissa redovisningar i vikt. Vikt per kubikfot gavs i skålpund och totalvikt i centner.

I 1874 års statistik lämnades skördeuppgifter för höstvet, vårvete, höstråg, vårråg, korn, havre, blandsäd, ärter, bönor, vicker, bovete, raps och potatis. För övriga rotfrukter, spånadsämnen av lin och hampa samt för hö och halm redovisades dock bara omdömesuppgifter.

Från år 1889 lämnar centralbyrån generellt volymredovisning enligt det metriska systemet. Det vanligen tillämpade måttet blev hektoliter. De upp-

gifter som tidigare redovisats om sädesslagens medelvikt i skålpund per kubikfot eller tunna ersattes av kilo per hektoliter. Fram till sekelskiftet redovisades för riket volymer även i tunnor.

Efter några år med redovisning av totalskördarna både i volymer och vikt publiceras statistiken fr.o.m. 1913 enbart i vikt. Måttet för redovisningen var i allmänhet deciton. Beräkningen baserades på de uppgifter om skördens vikt i kilo per hektoliter som för olika grödor uppgivits av hushållningssällskapen.

År 1913 påbörjades också redovisning av skördarna i kg per hektar. Denna typ av redovisning krävde för totalskördeberäkningarna uppgifter om arealer för olika grödor. I statistiken för år 1913 baserades arealuppgifterna på hushållningssällskapens uppgifter härom men också på uppgifter från de s.k. lokalundersökningarna (se kapitlet *Statistiska centralbyrån tar över*) samt på uppgifter om utsäde per hektar som inhämtades från hushållningssällskapen. Underhand erhöles på den här punkten säkrare underlag genom det system för jordbruksräkningar och arealinventeringar som infördes under 1920-talet. I slutet av den 200-åriga perioden var lantbruksregistret det självklara underlaget för de definitiva beräkningarna rörande totalskörderna (se kapitlet *Skördestatistik med objektiva metoder*). För de preliminära skördeberäkningarna, där kravet på snabbhet i publiceringen var stort, var man dock hänvisad till den arealstatistik som togs fram i arealinventeringarna (se kapitlet *Strukturömvandlingen speglas av statistiken*) och senare i anslutning till de objektiva skördeuppskattningarna (se kapitlet *Skördestatistik med objektiva metoder*).

Beräkningsmetodiken utvecklades även i övrigt. I början av perioden fr.o.m. 1913 var skördestatistiken per hektar i huvudsak baserad på primäruppgifterna för det aktuella året. I slutet av epoken för skördeberäkningar baserade på subjektivt uppskattade skördar, dvs. fram t.o.m. 1962, beräknades skörden för vissa grödor, t.ex. foder- och kokärter, vicker och potatis som medeltalet av skördekvantiteterna under en tioårsperiod bakåt i tiden multiplicerad med kvoten mellan aktuellt skördeomdöme i poäng och medelpoängen under tioårsperioden.

För att få ett sammanfattande mått på skördens storlek har centralbyrån, vid sidan av de gängse totalskördeberäkningarna, tidvis också publicerat totalskördar uttryckta i spannmåls- och foderenheter. Skalan och metodiken för dessa beräkningar har varierat genom åren. I *Jordbruk och boskapskötsel* för 1913 uppgavs en spannmålsenhet motsvara 1 kg råg, vete, korn, ärter, bönor eller vicker, 1,1 kg blandsäd eller 1,2 kg havre. Vikterna skulle så nära som möjligt knyta an till varje växtslags fysiologiska näringsvärde. På analogt sätt motsvarade en foderenhet 4 kg potatis eller sockerbetor, 10 kg foderrotfrukter 2,5 kg hö, 5 kg halm av höststråsäd, 4 kg halm av vårstråsäd eller 3,5 kg halm av baljväxter. Här hänförde sig vikterna till de olika växtslagens näringsvärde som fodermedel.

Eftersom 1 kg råg i det närmaste motsvarade en foderenhet kunde de två måtten sammanslås till en gemensam enhet – skördeenhet – fr.o.m. 1923.

Denna typ av publicering upphörde på 1960-talet.

Från slutet av 1800-talet fram till 1940 beräknade centralbyrån i anslutning till årsväxtrapporteringen också skördens värde i kronor, där värderingen baserades på genomsnittspriser på olika orter.

Från år 1877 redovisade centralbyrån också skördevolymen för säd och rotfrukter reducerade till rågvärden. Basen för beräkningarna var 10 hektoliter råg som i statistiken för 1911 värdemässigt motsvarade 7 hektoliter höstvetete, 8 hektoliter ärter eller annan trindsäd, 11 hektoliter korn, 14 hektoliter blandsäd, 17 hektoliter havre och 40 hektoliter potatis eller andra rotfrukter. Relationstalen baserades på medelpriserna vid Stockholms säddebörs sedan ett tiotal år tillbaka. Redovisningen av rågvärden upphörde i samband med att volymredovisningen i statistiken övergavs år 1913.

Användningen för skördeprognoser

På grundval av bl.a. sensommarens årsväxtrapporter påbörjade dåvarande Livsmedelskommissionen i början av 1940-talet utarbetandet av tidiga prognoser över skördens storlek för olika grödor. Prognoserna var ett led i kommissionens uppdrag att bevaka försörjningsläget för livsmedel. Prognosverksamheten fortsatte efter kriget i Jordbruksnämndens regi. Skördeprognoserna har varit ett viktigt underlag vid planering av import och export och för den tidigare jordbruksprisregleringen och följaktligen också ett underlag vid jordbruksprisförhandlingarna. För beräkningarna utnyttjades regressionssambandet mellan hektarskördar och skördeomdömen under ett antal år bakåt i tiden. I prognosmodellen beaktades även den successiva ökning av skördarna som följde av förbättringar i fråga om utsäde, gödslingsteknik, odlingsmetod m.m. Beräkningarna skedde för spannmålsgrödorna för åtta produktionsområden och för övriga grödor för riket.

I början av 1980-talet påbörjade Jordbruksnämnden skördeprognosberäkningar baserade på väderleksdata. Beräkningarna byggde för olika grödor på sambandet sedan 1961 mellan väder och skörd i olika delar av landet. Väderdata, som samlades in från 43 väderstationer, avsåg medeltemperatur, nederbörd, relativ luftfuktighet, antal regndagar, molnighet och antal snö dagar. För varje län beräknades genomsnittet av prognoserna för de olika väderstationerna. Prognos på riksnivå erhöles genom sammanvägning av länsprognoserna med grödans areal i respektive län.

Under senare år har skördeprognoserna utarbetats antingen enligt den subjektiva metoden eller väderleksmetoden. Prognoserna har dock med tiden kommit att bli allt osäkrare genom att prognosmodellerna inte un-

derhållits i tillräcklig utsträckning. Behovet av skördeprognoser minskade också i och med 1990 års beslut om jordbruksprisregleringens avveckling. Dessutom kom den snabbstatistik som sedan mitten av 1970-talet togs fram i anslutning till de objektiva skördeuppskattningarna (se kapitlet *Skördestatistik med objektiva metoder*) med tiden att delvis ersätta skördeprognoserna. Genom nedläggningen av de objektiva skördeuppskattningarna fr.o.m. 1998 har förutsättningarna för skördeprognosverksamheten drastiskt förändrats. Verksamheten är för närvarande föremål för utvärdering och bl.a. undersöks möjligheterna att för skördeprognoserna använda agrometeorologiska modeller i kombination med satellitinformation.

Årsväxtstatistikens publicering

Under större delen av 1800-talet publicerades statistikens resultat fortlöpande i *Post- och Inrikes Tidningar*. I början av 1800-talet gav Magasinsdirektionen vissa år ut tryckta sammandrag; en publiceringsform som från början av 1820-talet blev regelmässig och senare fortsatte i Statskontorets regi.

De uppgifter som publicerades var dels sammanfattande beskrivningar av skördeutfallet för olika grödor och län, dels uppgifter om korntal. För Örebro län hette det i Magasinsdirektionens publicering för 1816 bl.a. följande:

”I Örebro Län hawfa Hwetet och Rågen wisat sig owanligt gifwande i spann. I mera än en tredjedel af länet skall skörden af dessa sädesslag kunna jemföras med 1809 års rika åring, och allestädes wida förmonligare, än förlidet år. Dock anmärkes härwid, att för några landtbrukare har större delen Råg mältadt och hwetet blifwit mer allmänt skadadt, så att knappt någon fått skörda det fullkomligen godt. Kornet har gifwit en mer medelmåttig afkastning och är aldeles oskadadt inbärgadt. Blandsäden som i Orten mycket nyttjas har blifwit något mindre gifwande, och till den delen omogen, som bestått af hafra. Af Ärtter anses afkastningen wara knapp..... I öfrigt, och som den del af Wårsådden, hwilken ej kommit till mognad, äfwen som hwad af Råg och Hwetet undergått mäلتning ej kunna med förmån användas till Bröd; alltså anser landshöfdingen en fri och ohämmad Brännwinbränning blifwa destomera magtpåliggande, som höbärgslen gifwit både swagt och omakligt foder för Kreaturens framfödande”.

Ett utdrag ur 1823 års statistik över skördat korntal i vissa län, hämtat från Magasinsdirektionens publicering för 1823, ges i tabellen på nästa sida.

Utdrag ur Magasinsdirektionens publicering 1823 över skördat korntal

Län.	Allmänt bedömande öfver årsväxtens beskaffenhet.	Kornets fördelning efter utsädet.				
		Hvete.	Höfr:Kåg.	Rör:Kåg.	Kern.	Stånd:Gäd.
Upsala	God	8	6 à 7	—	8	8
Stockholms	God	7 à 9	6 à 7	—	6 à 8	6 à 8
Skaraborgs	God	6	5 à 6	4	5 à 6	5 à 6
Kronobergs	God	6	6 à 7	4	6	5
Jönköpings	God	8	5 à 6	4 à 5	5 à 6	4 à 5
Westmanlands	God och ymnig	7 à 8	6 à 7	—	7 à 8	7 à 8
Östergötlands	Medelmåttig	3 à 4	4	—	6	7
Södermanlands	Dito	9 à 10	6 à 7	—	5 à 6	—
Elfsborgs	Något öfver medelmåttan.	6	6 à 7	—	4 à 5	4 à 5

I samband med centralbyråns tillkomst 1858 samlades samtliga statistiska redogörelser under olika s.k. littera under en gemensam rubrik *Bidrag till Sveriges officiella statistik*. Jordbruksstatistiken tilldelades littera N, *Jordbruk och boskapsskötsel* under vilken den allmänna jordbruksstatistiken publicerades i *Hushållnings-Sällskapens berättelser*. I samband med att centralbyrån ålades att genomföra kvantitativa beräkningar av skörden påbörjades år 1874 publicering av årsväxtresultaten i en särskild publikation under littera N, *Sammandrag av Kungl. Maj:ts befallningshafvandes årsväxtberättelser*. Denna publiceringsform fortgick sedan t.o.m. 1910. De definitiva skörderesultaten togs också in i den allmänna jordbruksstatistikens publicering i *Hushållnings-Sällskapens berättelser*. Redovisning lämnades liksom tidigare även i *Post- och Inrikes Tidningar*.

Nedan visas några resultat av länsmännens rapporter om skörden enligt publiceringen i *Sammandrag af Kungl. Maj:ts befallningshafvandes årsväxtberättelser för år 1874*. Det kan noteras att genomsnittet av de uppgivna korn-talen till skillnad från 1823 års statistik redovisades med tre decimalers noggrannhet.

Sammandrag af Kungl. Maj:ts befallningshafvandes årsväxtberättelser för år 1874

L. & n.	Hvete.		Råg.		Korn.	Hafre.	Bland-säd.	Ärter.	Bönor.	Vicker.	Bohvete.	Raps.	Potatis.
	Höst-.	Vår-.	Höst-.	Vår-.									
	K o r n t a l												
1 Stockholms stad ¹⁾	9	7	8	—	8	6	8	8	—	8	—	—	8
2 Stockholms län	8,770	6,6	7,215	5,5	6,963	6,825	7,180	6,664	6,7	6,566	—	—	7,395
3 Uppsala »	9,959	7	7,950	7,6	6,142	5,832	6,054	5,546	5,809	5,458	—	—	7,376
4 Södermanlands »	10,220	5,890	9,418	7,5	5,188	5,746	5,526	4,000	3,815	3,961	—	—	7,560
5 Östergötlands »	8,414	5,193	7,043	4,783	4,780	4,143	4,218	3,038	4,150	2,325	—	—	8,046
6 Jönköpings »	5,610	4,469	5,587	3,975	4,114	3,388	3,760	2,965	—	3,200	—	—	6,281
7 Kronobergs »	5,024	4,771	5,424	4,829	4,414	4,925	4,322	3,398	7,5	2,767	—	—	6,463
8 Kalmar »	7,578	4,666	5,910	7,3,3	4,627	4,604	4,627	3,579	3,000	3,527	3,975	7,120	5,868
9 Gotlands »	8,550	4,750	6,090	—	5,070	4,960	5,270	2,580	3,870	3,250	—	7,120	8,100
Hela riket	8,330	5,055	7,357	4,437	5,648	4,377	5,433	4,153	4,297	3,938	4,336	7,140	7,764

¹⁾ För Stockholms stad är kornalet här antaget lika med det från kringliggande länsmansdistrikt uppgifna.
²⁾ Detta kornal gäller endast för de länsmansdistrikt, der verklig vickerskörd erhållits och ej blott grönfoder såsom eljest ofta i.
³⁾ Talet afser endast de distrikt, der hafren och blandsåden gifvit mognad skörd. I öfrigt skördas hafren som grönfoder.
⁴⁾ Enär ärtorna ej hunnit mogna i de flesta distrikt, afser detta tal endast de distrikt, der mogen skörd erhållits.

De uppgifter om årsväxtens utveckling under sommaren som på nytt började insamlas år 1902 publicerades i tidningar och i lantbruksstyrelsens årsberättelser.

År 1911 överges den tidigare indelningen av statistikpublikationerna i littera och istället sker publicering av statistiken i en ny serie, *Sveriges officiella statistik (SOS)*, där indelning sker efter ämnesområde. I denna serie lämnar Statistiska centralbyrån från år 1913 inte mindre än tre olika redogörelser för skörden nämligen *Årsväxt- och skörderapporter* några gånger under vegetationsperioden (tryckta sammandrag), *Årsväxten* (preliminära resultat) samt en definitiv beräkning av skördens storlek i den nya SOS-publikationen *Jordbruk och boskapsskötsel*, vilken ersatte den tidigare *Hushållnings-Sällskapens berättelser*. Utgivning av publikationen *Årsväxten* startade redan 1911 och ersatte den publicering som påbörjats 1874. Publicering i *Årsväxten*, som alltså från 1913 endast avsåg preliminära uppgifter, skedde

som regel i slutet av aktuellt kalenderår. Publiceringen skedde liksom tidigare för län och riket.

Denna ordning för skördestatistikens publicering var i huvudsak oförändrad fram till början av 1960-talet. Från 1963 utgick tidigare publicering av årsväxten i stenciler, tryckta sammandrag samt i *Årsväxten* och ersattes med publicering i SCB:s nya publikationsserie *Statistiska meddelanden*. Den definitiva skördestatistiken togs liksom tidigare in i *Jordbruk och boskapsskötsel*, vilken år 1965 ersattes av *Jordbruksstatistisk årsbok*. Definitivstatistiken publicerades också i *Statistiska meddelanden*.

Hur gick arbetet till?

Vad arbetet med årsväxtrapporteringen innebar rent praktisk för de personer som var involverade är relativt lite dokumenterat. Antalet länsmanndistrikt var drygt 500 och nästan samtliga dessa torde på ett eller annat sätt ha varit engagerade i uppgiftsinsamlingen. Hur lång tid och vid hur många tillfällen under odlingssäsongen man upptogs av arbetet är det dock svårt att få närmare grepp om.

När det gäller den centrala bearbetningen inom Magasinsdirektionen och senare Statskontoret kan man anta att högst ett par tjänstemän sysselsattes med årsväxtrapporterna under de delar av året då de vara aktuella. Dels handlade det om att ta hand om rapporterna och sammanställa dessa för samtliga län, dels att utforma redogörelsen till Kungl. Maj:t. På motsvarande sätt torde ett fåtal personer vid SCB – som på 1870-talet endast hade ett 20-tal anställda – arbetat med årsväxtrapportering vid seklets slut.

Omläggningen av årsväxtrapporteringen från 1913 innebar, genom att länsmännens rapportering av skördeomdömen bortföll, att såväl hushållningssällskapens häradsombud som sockenombud engagerades i uppgiftsrapporteringen. Häradsombuden, som rapporterade skördeutsikter under odlingssäsongen, var till antalet drygt 300. Deras rapportering var i huvudsak en fortsättning på motsvarande rapportering för distrikt som skett till Lantbruksstyrelsen från 1902 och det var ju också i huvudsak häradsombuden som svarat för oktoberrapporterna under perioden 1874 – 1901. Antalet sockenombud, som från 1913 inhämtade uppgifter om definitiv skörd, var drygt 2 000. Från andra världskriget svarade sockenombuden ensamt och från 1949 gillesombuden för uppgiftsinsamlingen. I slutet av perioden åvilade uppdraget lantbruksnämndernas ordsombud. Dessa uppgick i slutet av 1980-talet till knappt 900.

Några andra hjälpmedel än papper och penna stod givetvis inte till buds i det centrala arbetet under den tidigare delen av perioden. Det har ovan nämnts att man på 1870-talet beräknade totalskördarna enligt en metod som – trots att den kanske inte gav de bästa skattningarna – höll nere

antalet räkneoperationer. Beräkningsarbetets omfattning var alltså en viktig komponent i arbetsplaneringen.

Först år 1963, då den första datamaskinen hade installerats vid centralbyrån, skedde bearbetningarna maskinellt. Eftersom omläggningen krävde fasta svarsalternativ i uppgiftsblanketten innebar den smärre förändringar av rapporteringen, vilken skett enligt i stort sett oförändrad modell under drygt 160 år. Omläggningen möjliggjorde också mer systematiserade bearbetningar och en del utvidgningar av resultatredovisningen.

Statistikens kvalitet

Det var redan i äldre tider en rätt etablerad uppfattning att subjektiva uppgifter om skördevolymer kraftigt underskattar de verkliga. Den vanligaste orsaken till underskattningen var uppgiftslämnarens rädsla för ökad beskattning och andra obehag. Det låg därför i bondens intresse att så låga skördar som möjligt blev redovisade. Det fanns även andra orsaker till kvalitetsbristerna, t.ex. att den levererade statistiken baserades på ett ofullständigt underlag eller oriktig mätning. Frånvaro av standardiserade formulär och direktiv för uppgiftsinsamlingen kunde leda till olikheter i genomförande. Att det oftast var lekmän (länsmän) på jordbrukets område som svarade för uppgiftsinsamlingen borgade inte heller för säkerheten i uppgifterna. Att hushållningssällskapens härads- och sockenombud inträdde som uppgiftslämnare till statistiken i dess helhet i början på 1900-talet ansågs, genom den sakkunnighet de besatt, bidra till kvalitetshöjning av statistiken.

Utterström (1957) återger några iakttagelser som fått honom att ifrågasätta äldre tiders skördestatistik i form av omdömen. Ett år med allmän missväxt som 1829 hade sålunda fått skördeomdömet "Medelmåttig" och missväxtår som 1851 och 1853 poängen för "Knappt medelmåttig skörd". Ytterligare exempel av liknande slag lämnas. Utterström menar att så dålig som den svenska jordbruksstatistiken är långt in på 1800-talet är det bättre att ty sig till de officiellt berättande källorna om skördeutfallet än att lita till siffror, oavsett de kallas skördeomdömen eller skördestatistik. Han menar också att böndernas intresse i lokalt begränsade områden att låta skörden framstå som sämre än den verkliga var alltför mycket kom att påverka totalomdömet om skördeutfallet. På analogt sätt har det ansetts att rapportören mer eller mindre omedvetet kan ha tagit intryck av de sämsta eller bästa skördarna och att detta styrkt rapporteringen på ett sätt som inte varit representativt för området (Kock 1959).

I den ovan nämnda studien av Sidenbladh (1874) konstaterades att de skördeuppgifter som rapporterats av hushållningssällskapen tämligen un-

dantagslöst understeg skördarna beräknade som produkten av utsädesbe-
lopp och korntal samt att den senare beräkningen gav resultat som bäst
speglade verkligheten. Slutsatsen påverkades inte nämnvärt av att korn-
talen av länsmännen kunde ha uppgivits tämligen inexakt, t.ex. som "7:e à
10:e kornet". Det förekom också att de uttrycktes ännu mer svävande, t.ex.
att skörden varit "god", "nära medelmåttig", "ingen" eller dylikt. En annan
viktig kvalitetskomponent i årsväxtstatistiken från 1874 var att publicering
kunde ske samma år som skördeåret. Hushållningssällskapens allmänna
jordbruksstatistik jämte centralbyråns sammandrag publicerades oftast inte
förrän drygt 18 månader efter skördeårets slut.

Övergången från skördeberäkning baserad på korntal och utsäde till be-
räkning grundad på hektaravkastning och areal ansågs som en väsentlig
förbättring av statistikens kvalitet. I årsväxtstatistikens publicering för 1913
anfördes sålunda att uppskattningssättet "är vida riktigare än det förut an-
vända skörd i korntal, enär utsädet på ytenheten är så växlande".

Den subjektiva skördeuppskattningssättet hade naturligtvis ändå
brister. Inför övergången till skördeuppskattningar med objektiv metod
påbörjades 1955 årliga jämförelser mellan objektivt beräknade skördevolu-
mer och de av hushållningssällskapen subjektivt uppskattade skördarna.
Enligt provundersökningen 1960 skulle de subjektivt beräknade hek-
tarskördarna behöva höjas med i genomsnitt 18 procent för höstvetete,
12 procent för höstråg, 15 procent för vårvete, 6 procent för korn och
25 procent för havre för att komma i paritet med de objektivt beräknade
uppgifterna. Skillnaderna togs i huvudsak som uttryck för storleken av de
systematiska felen i den subjektiva metoden (se kapitlet *Skördestatistik med
objektiva metoder*).

Trots att medvetenheten var stor om att statistiken inte gav korrekta re-
sultat fortgick insamlingen av skördeuppgifter genom åren. I viss utsträck-
ning torde statistiken ha vunnit tilltro enbart genom det förhållandet att
den var officiell och publicerad av statliga myndigheter. Man skall heller
inte underskatta betydelsen av att den sannolikt ändå speglade förändring-
arna på ett för statistikanvändaren någorlunda godtagbart sätt. Den ansågs
också kunna ge tämligen bra bild av fördelningen på olika grödor och visa
på skillnader mellan olika regioner. Att preliminärstatistiken offentliggjor-
des snabbt var givetvis också en viktig positiv kvalitetsegenskap.

Referenser

Officiellt tryck

- Magasinsdirektionen 1823: Kongl. Allmänna Magasins-Directions Underdåniga Berättelse om Årswäxten 1823, Stockholm 1824.
- Statistiska centralbyrån 1959: Historisk statistik för Sverige II. Väderlek, lantmäteri, jordbruk, skogsbruk, fiske t.o.m. 1955.
- Statistiska centralbyrån 1874: Sammandrag av Kungl. Maj:ts befallningshafvandes årsväxtberättelser.
- Statistiska centralbyrån: Hushållnings-Sällskapens berättelser (vissa årgångar).
- Statistiska centralbyrån: Jordbruk och boskapsskötsel (vissa årgångar).
- Statistiska centralbyrån: Jordbruksstatistisk årsbok (vissa årgångar).
- Statistiska centralbyrån: Årsväxten (vissa årgångar).
- Statistiska kommittén 1908: Jordbruksstatistik. Statistiska kommitténs betänkande.

Andra skrifter

- Attman, A., 1956: Den svenska jordbruksstatistiken före 1820. Statistisk tidskrift 1956, s. 179–184.
- Brolin, P.E., 1954: Omdömen om skördarna i Sverige under 1700-talet och början av 1800-talet. Statistisk tidskrift 1954, s. 427–436.
- Carlsson, A.W., 1989: Med mått mätt. Svenska och utländska mått genom tiderna.
- Hannerberg, D., 1971: Svenskt agrarsamhälle under 1200 år.
- Hellstenius, J., 1871: Skördarna i Sverige och deras verkningar. Statistisk tidskrift 1871, s. 77–127.
- Herner, E., 1993: SCB från 60-tal till 90-tal - några trenden och tendenser.
- Höijer, E., 1922: Den svenska jordbruksstatistikens omorganisation. Nordisk statistisk tidskrift 1922:34, s. 609–626.
- Juhlin Dannfelt, H., 1913: Kungl. Lantbruksakademien 1813-1912 samt svenska landthushållningen under nittonde århundradet.
- Kock, K., 1959: Statistiska centralbyrån 100 år. Minnesskrift med anledning av Tabellkommissionens omvandling år 1858 till ett allmänt statistiskt ämbetsverk.
- Malmås, B., 1964: Översyn av årsväxt- och skörderapporteringen. Statistisk tidskrift 1964, s. 170–174.
- Norborg, L.-A., 1972: Källor till Sveriges historia. 2:a uppl.
- Quensel, C.-E., 1941: De allmänna skördeomdömenas noggrannhet och möjligheten att därav kvantitativt uppskatta hektarskörden. Kungl. Lantbruksakademiens tidskrift 1941, s. 213–234.
- Sidenbladh, E., 1874: Förslag till förändradt sätt för erhållandet af en del jordbruksstatistiska uppgifter. Statistisk tidskrift 1874, s. 213–240.
- Sidenbladh, E., 1890: Om uppskattningen av årsväxten. Statistisk tidskrift 1890, s. 89–104.
- Sjöstrand, J., 1942: Den svenska jordbruksstatistiken genom tiderna. Kungl. lantbruksakademiens tidskrift 1942, s. 288–300.
- Söderlind, T., 1953: Statistiska centralbyråns organisation och verksamhet IV. Den jordbruksstatistiska avdelningen. Statistisk tidskrift 1953, s. 411–435.

- Utterström, G., 1953: Landshövdingarnas berättelser om länens tillstånd under 1700- och 1800-talen. Meddelanden från Svenska Riksarkivet för år 1953 (tryckt 1955), s. 68–103.
- Utterström, G., 1957: Jordbrukets arbetare. Levnadsvillkor och arbetsliv på landsbygden från frihetstiden till mitten av 1800-talet. Del 1–2.
- Winberg, I.P., 1952: Officiell svensk jordbruksstatistik under 150 år. Statsvetenskaplig tidskrift 1952, s. 111–130.